

INTERPRETATIONS OF THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF NECESSITY

Claudiu Holdiș

PhD Student, Sighetu Marmatei

Abstract: The difficulties imposed by necessity, they not only affect the understanding of natural events, the requirement of ethical responsibility, but they also refer to our faculties of knowledge. We are entitled to ask if all our representations and all our judgments are subjected to causal chaining, how they can be determined by necessity?

Keywords: necessity, determination, indetermination

1. Determinarea conceptului de necesitate

Ideea de necesitate a constituit miezul polemicii din interiorul tradiției atomiste, opoziția dintre epicurieni și Democrit. Această polemică, departe de a fi secundară, este constitutivă epistemologiei, gnoseologiei și eticii – care se confruntă cu probleme puse de determinarea necesității.

Democrit distinge între o necesitate indeterminantă – hazardul mișcărilor precosmice, întrucât, după cum ne argumentează D.C. Dulcan, nu putem cunoaște ”niciodată <de ce> și <ce>”. Pentru că acestea țin de accesul la esență, la cauză, care include scopul și noi nu suntem decât o expresie a unei cauze pe care nu o putem percepe¹; și o necesitate determinată – secvențialitatea momentelor existentei, o anticipație genială a așa numitului fenomen de apoptoză: în neuroni se activează la un moment bine determinat, o serie de enzime care antrenează procese metabolice cu efect degenerativ. Aceste evenimente sunt contrare în ansamblul lor, dar cu certitudine între ele există și puncte comune. În convergența complexității cauzelor și structura compoziției ontice, necesitatea lasă loc hazardului și inițiativei umane. În activitatea sa practică, în exercițiul deciziei morale sau în aceea a judecății, omul poate alege să trăiască în acord cu necesitatea, eliminând hazardul. Epicurienii nu resping ideea necesității și a dimensiunii sale obligatorii, dar au estimat insuficiența și pericolul acesteia: ea nu poate explica formarea lucrurilor și înțelegerea capacităților inter-relaționale precum nici aceea de inter-legere (corespunzător conceptului de inteligență).

Teoria deviației atomilor despre care vorbește Lucretius, face ca principiul ce stă la baza formării lumilor, să fie determinant, face ca dezordinea să fie înaintea ordinii și, în același timp, introduce o ruptură în lanțul causal, pe care Democrit l-a considerat intangibil. Necesitatea nu este mai mult decât ”principiul tuturor lucrurilor”² dar ea se pune în serviciul naturii.

¹Enigma vietii, D.C. Dulcan, Rezista de Psihologie, Nr. 6/3/1995, p 30

² Democrit, fragment din Istoria filosofiei in texte alese, Paidea, 2004, p 43

Epicur distinge trei sensuri ale conceptului de necesitate; în primul rând ca intuiție, ca necesitate naturală; în al doilea rând, ca reglator existențial al proceselor naturale, ca necesitate vitală (necesitățile existenței care se exercită ca și constrângeri relative); iar în al treilea rând, ca dimensiune a necesității dorințelor naturale care conduc la fericire. Această necesitate nu este dată și nici impusă, ci este interioară pentru că este realizată din posibilitatea modurilor de a ajunge la fericire. În "Tusculane", Cicero arată că această clasificare a necesității de către Epicur "a stabilit un prim tip al dorințelor naturale și necesare; un al doilea, cel al dorințelor naturale și ne-necesare; un al treilea, al dorințelor care nu sunt nici naturale și nici necesare. Dorințele necesare nu cer nici multă străduință, nici cheltuială pentru a fi complet satisfăcute. Nici cele naturale nu sunt prea exigente din motiv că acestea furnizează totul, sunt ușor de dobândit și limitate"³. Necesitatea primei categorii de dorințe presupune satisfacția în mod natural a acestora spre atingerea plăcerii – primul bine natural. Se poate observa că, aici, Epicur folosește termenul de necesitate în forma sa adjectivală: necesarul nu este unul absolut (cum e cazul substantivului – ananke) ci este unul relativ – adjectivul – anankaios: este necesar cuiva sau pentru cutare scop⁴, raportându-l la noi înșine. Nu trebuie să ne supunem unei necesități intangibile, care se impune voinței noastre, ci trebuie să dorim ceea ce este în conformitate cu natura noastră interioară pentru a fi fericiți.

Se poate observa că și Democrit abordează, uneori, ideea de necesitate ca substantiv – Ananke – principiu hegemonic, iar alteori necesitatea ia forma de adjectiv pentru a cuantifica dorințele noastre esențiale și raționamentele corecte.

Necesitatea luată în reflecția responsabilității și a deciziei ne obligă să substituim moralitatea unei moralități necondiționate și să facem întotdeauna un calcul ipotetic asupra șanselor noastre de a alege întrucât putem privi experiența morală ca fiind trăirea moralității, iar fenomenologic acest lucru poate fi surprins tocmai prin descrierea acestei experiențe. Altfel spus, moralitatea este un fenomen a priori și cert, un act prezent al ființei umane, astfel putem vorbi despre un fenomen absolut (in sine) al moralității care este prezent din momentul în care ne naștem și până în toate etapele vieții pe care le parcurgem. Fundamentul reflecției eticii, a moralei constă în faptul recunoașterii, acceptării și respectării diferenței (celuilalt). Așa cum rigla arhitecților greci era capabilă a se adapta tuturor formelor pentru a le măsura, la fel etica trebuie să se adapteze condițiilor care contribuie la urzeala comportamentului subiectului uman. Această adaptare trebuie să se realizeze în contextul procesului de formare a conștiinței morale. Aceasta presupune "bună-starea" în sens democritian și "fericirea" în sens epicurian.

Dificultățile pe care le impune necesitatea nu afectează doar înțelegerea evenimentelor naturale, exigența etică de responsabilitate, ci acestea privesc și facultățile noastre de cunoaștere. Suntem îndreptățiți să ne întrebăm că dacă toate reprezentările noastre și toate judecățile noastre sunt supuse unor înlănțuiri cauzale, cum pot fi ele determinate de necesitate?

Necesitatea așa cum o definește Democrit nu elimină nici decizia și nici responsabilitatea morală. Suntem constrânși de necesitate și, în același timp, suntem liberi în actul alegerilor noastre în funcție de aceasta (necesitate). Aproape întotdeauna noi suntem preocupați să testăm libertatea noastră raportând-o la necesitate, la o necesitate care nu este nici supranaturală, nici intențională, ci imanentă, și care se confruntă cu decizia inter-legerii lumii. Epicur ne propune să înțelegem necesitatea ca o posibilitate de a ajunge la propria fericire, pentru că doar în și prin noi putem acționa liber în perimetrul ce aparține *voinței* noastre.

---

³ Tusculane, Epicur

⁴ History of Philosophy, Frank Thilly, Oxford, 1998

În această lume trăim sub cupola unei atotputernice necesități, iar noi trebuie să acționăm și să decidem. Soluția oferită de Democrit este perspectiva unei duble asumări: în primul rând trebuie să ne asumăm ordinea lucrurilor (procesul cauzal); în al doilea rând trebuie să ne asumăm incertitudinea ce eclipsează cursul evenimentelor. Doar astfel noi vom fi capabili a ne putea exercita libertatea limitată și chiar suficientă pentru a ne cunoaște bucuria determinată de echilibrul sufletului, deoarece în secvențialitatea de *factum* a actelor noastre trebuie să identificăm două momente inseparabile și distincte, pe de o parte, "conștientizarea și înțelegerea" iar pe de altă parte "aplicarea și aprecierea"⁵. Caracteristica directoare și indispensabilă a actului volitiv este existența și viziunea clară a unui scop, a unui obiectiv de a fi realizat sau de a fi atins. Dar acest lucru nu este suficient deoarece această viziune dacă rămâne doar la nivel imaginativ, determinarea alegerilor nu mai poate fi activată. În primul rând, scopul trebuie să fie evaluat, cuantificat și asumat (evaluarea, cuantificarea și asumarea presupun valorificarea și valorizarea) ceea ce, în mod spontan va declanșa trezirea unor *motive care vor genera nevoia și intenția*. În orizontul necesităților intenționale unde ne confruntăm cu o multitudine de scopuri, scopuri care nu pot fi atinse în același timp în mod individual, trebuie să facem o *alegere*. Dar actul alegerii presupune determinarea (ca funcție a deliberării) a posibilităților de realizare a scopurilor, a oportunităților, precum și a consecințelor alegerilor făcute. Alegerea și decizia ca și consecințe ale deliberării vor conduce spre finalitate, spre identificarea unui scop de atins. Numai dacă alegerea și decizia sunt confirmate, atunci acest lucru va putea activa energiile dinamico-creatoare necesare pentru asigurarea realizării scopului pentru care este nevoie de elaborarea unui plan de acțiune în vederea atingerii lui, de selectarea mijloacelor de execuție în finalizarea acestuia. În acest moment intervine voința. Voința este singura care poate să mobilizeze toate funcțiile și energiile psihologice: gândire și imaginație, percepții și intuiții, sentimente și impulsuri în vederea subordonării acestora scopului propus, adaptării utilizării lor la condițiile ce circumscriu realizarea scopului.

2. Încotro ne îndreaptă filosofia moralei?

În "Discursul asupra spiritului pozitiv" A. Comte condamnă poziția hegeliană conform căruia filosofia deține rolul de cunoaștere absolută, condamnă metoda dialectică și propune restrângerea "obiectului" de cercetare la nivel "pozitiv", adică la nivelul afirmațiilor controlabilele pe baza "faptelor", întrucât pentru explicarea faptelor este necesară cercetarea legilor care guvernează comportamentele "obiectelor", iar aceste comportamente pot fi comprehensibile doar prin intermediul limbajului.

Eticianul T. Vidam ne lasă pe tărâmul întrebărilor să ne imaginăm impulsul care declanșează metamorfozarea individului uman într-un subiect moral. Ne asigură totuși că transformarea Eului din lumea dorințelor, a impulsurilor, a intereselor proprii în lumea conștiințelor multiple este posibilă datorită experienței. Așa cum actinia în piatra sa primește orice fel de hrană adusă întâmplător de valurile mării, la fel individul uman se afirmă prin dorințele, impulsurile, interesele primare pentru ca negându-se în experiența cu ceilalți, să se înalțe asemenea lui Pegas deasupra oricărui pericol de pervertire, înspre creație și valoare.

Pentru a identifica acest impuls, propun să ne situăm pe poziția descrisă de A. Comte, pe poziția "pozitivismului" și să ne debarasăm de orice misticism filosofic.

Care este cauza acestui impuls care declanșează mișcarea eului înspre vârful piramidei? Ce anume declanșează "trezirea și deșteptarea"⁶ individului uman? Propun următorul exercițiu imaginativ: tuturor, poate ni se întâmplă ca dimineața să savurăm cel mai intim moment al

⁵ The Act of Will, Roberto Assagioli, Penguin Books, Australia, 1983

⁶ T. Vidam, Filosofia moralei încotro, Argonaut, 2014, p 56

cafelei. Savurăm acest moment și așteptăm ca minunea să se producă: licoarea neagră și aromată să ne scoată din rutina zilnică, trezindu-ne la viață. Dar câți dintre noi ne-am întrebat dacă minunata licoare savurată are acest efect scontat? Cofeina nu face altceva decât să accelereze motorul ființei noastre, să activeze miocardul punând întregul organism în stare de alertă, nicidecum nu declanșează trezirea mult așteptată. La fel putem spune despre ”trezirea și deșteptarea” din somnul șablonizat al individului uman. Așteptăm ca dogmele morale să ne deștepte înțelepciunea de a ne situa în orizontul transcendent al acțiunii și valorilor morale, fără a ne întreba cum putem face ca aceste dogme morale să producă ceea ce noi așteptăm.

Aristotel spunea că nu putem cunoaște un lucru dacă nu-i cunoaștem cauzele. Înainte de toate trebuie să învățăm să deosebim judecățile care au o valoare morală de acele judecăți care nu intră în perimetrul de acțiune al moralei. Pentru că orice învățare duce la conceptualizare (valorificarea experienței perceptive), conceptualizarea ”fluxului perceptiv” implică înțelegerea, interpretarea lumii. Cu cât înțelegem mai bine ceva cu atât suntem mai capabili de a vorbi despre acel ceva, iar aceasta duce la puțința de a înfăptui o acțiune. Cu toate acestea trebuie să ne ferim de tiparul ”pisicii necesare” și să fim de acord că orice ordine perceptuală pre-supune ordinea conceptuală adică acel sistem topografic al semnificațiilor ce deschide perspectiva consecințelor practice-utilitare, a acțiunii, a luării unei atitudini.

Toate judecățile morale sunt prescriptiv-diacronice, stimulative adică ele sunt legate întotdeauna de o valoare morală și presupun cu necesitate o acțiune morală. A accepta un enunț imperativ înseamnă a duce la bun sfârșit acțiunea corespunzătoare lui. Funcția lingvistică a unui ordin stipulează, prescrie acțiunea de acceptare sau de respingere a ordinului. Acest lucru presupune puțința de a face. (Respingerea ordinului este înțeleasă doar în sensul incapacității de a accepta ordinul ca în exemplul: ”Trebuie să donezi un rinichi” . O persoană poate să respingă acest ordin întrucât se dovedește a fi incapabilă de a realiza această acțiune morală din motive de sănătate).

Enunțurile care nu intră sub auspiciul moralei sunt descriptiv-sincronice, adică ele se referă fie la o descriere, fie stabilesc o relație, fie un raport. Persoana care-l acceptă se obligă să creadă ceva dar nu să și facă, să realizeze respectiva acțiune, ca în exemplul: ”Dacă vrei să ai o recoltă bogată, curăță pomii de omizi” Acest enunț este un enunț descriptiv întrucât acesta nu conține un imperativ, ci o relație causală. Acest enunț implică credința de a valorifica consecințele acțiunii dar nu declanșează acțiunea propriu-zisă.

Judecățile morale vizează posibilitatea de a recunoaște notele caracteristice ale actului faptic, caracteristici ce furnizează temeiurile acestora. Această întemeiere presupune voința (cu particularitățile ei: motivația și intenția). În al doilea rând, judecățile morale presupun statornicia emiterii lor în situații similare. În al treilea rând, acestea presupun participarea, angajarea în potența actului de rang moral. Această participare, angajare face apel la conștiința morală ”de ordin personal”.

Un enunț este moral dacă este întemeiat (adică dacă presupune reguli morale, reguli care vizează acțiuni ce pot fi valorificate doar în contextul experienței cu și prin ceilalți) și dacă presupun setul de fapte pentru care este valabilă judecata. Așa cum nu putem vorbi despre o aparentă fixitate a Ființei parmenidiene (prin neclintitul ființei, prin toate atributele date de Parmenide Ființei, adică principiului care stă la baza întregului ciclu evolutiv și involutiv al lumii, Parmenide nu face altceva decât să pună Ființa în sine, Ființa este și nu poate să pară, ea nu poate fi decât una, nederivată din altceva – ca la Heraclit; Parmenide configurează raportul de identitate) nu putem să reducem întregul sistem moral doar la analiza ontologică, antropologică,

sociologică și psihologică a ființei umane, ci trebuie să asumăm și o abordare ”pozitivă” a acesteia.

Cum decidem că vrem să urmărim într-o situație anumită, un anumit principiu moral? La această întrebare putem răspunde: prin determinarea actului judecării morale ca activitate rațională și prin menținerea convingerii în libertatea de a ne întemeia și justifica poziția morală raportând întotdeauna consecința activității morale la subiectul care o deliberează urmând maxima: ”ce ție nu-ți place altuia nu-i face”. Responsabilitatea morală este condiționată numai de lucrurile care depind de noi, adică de libertatea de decizie, libertatea de a face altfel. Aceasta este destinată să ofere un mijloc de orientare și planificare a acțiunilor astfel încât oamenii să ducă o viață echilibrată emoțional. Libertatea este starea spiritului virtuos, stare care poate fi dobândită doar dacă avem conștiința morală a acțiunilor și lucrurilor care depind de noi. Conștiința morală este cea care dă sens motivelor, acțiunilor și idealurilor ființei umane dar numai în măsura în care ființa umană se află în deschiderea către celalalt și către natură. La nivelul teoretic al acestei analize, suntem de acord cu T.Vidam, în concepția căruia conștiința morală îndeplinește trei funcții: funcția cunoașterii de sine, funcția de autodeterminare și cea de automodelare. Funcția cunoașterii-de-sine sau funcția critic-apreciativă dezvăluie conștiinței morale amalgamul trăirilor psihice ale individului uman, asigurându-i în acest fel, identitatea de sine. Ținând sub control reacții intempestive și obișnuințele, prin această funcție, conștiința morală se manifestă ca ”îndoială pozitivă”, reflexivă și eliberează ”conștiința determinată” de iluzii, de închipuiri pentru a facilita participarea și ”prevalența generozității în relațiile concrete” pe care ni le asumăm. În acest context, prin intermediul celei de a doua funcții a conștiinței morale, și anume funcția de autodeterminare, conștiința determinată devine și se prezintă ca conștiință în curs de determinare.”Individul, a cărui existență este de fapt limitativă, caută puncte de sprijin în lumea socialului..” Prin intermediul acestei funcții individul uman dobândește statutul de persoană umană, de personalitate întrucât se află într-un continuu raport factual cu ceilalți în cadrul societății. Prin intermediul celei de-a treia funcții a conștiinței morale de ordin personal, funcția de autodeterminare, persoana umană, capătă calitatea de conștiință determinantă, conștiință ce transcende moralitatea cutumiară pentru a se proiecta într-o morală reflexivă ”a faptelor semnificative de cultură și civilizație” Apare întrebarea dacă nu cumva argumentarea morală nu este altceva decât manipulare? Pentru că funcția lingvistică a judecăților morale influențează atitudini emoționale ale indivizilor umani. Observăm astăzi la toate televiziunile că limbajul cu conotație morală este folosit foarte mult în domeniul publicității, al propagandei. În aceste condiții cum se justifică o judecată morală? Judecata morală, din punct de vedere lingvistic presupune promiterea a ceva, deci promisiunea?

Judecățile morale sunt prescriptive deci ele prescriu acțiuni, sfaturi - ceea ce le diferențiază de restul judecăților.

BIBLIOGRAPHY

Assogioli Roberto, *The Act of Will*, Penguin Books, Australia, 1983

Alain Flajoliet, *La premiere Philosophie du Sartre*, Paris, 2002

Brehier Emile, *Histoire de la Philosophie. Tome premiere, L Antiquite et le Moyen age*, Paris, 1928

Claude Henry du Bord, *La philosophie tout simplement!*, Eyrolles, 2007

Democrit, fragment din *Istoria filosofiei in texte alese*, Paideia, 2004

Epicur, *Tusculane*

Frederick Copleston, *A History of Philosophy*, vol I, Canada, 1946

Harold Hoffding, *Brief History of Modern Philosophy*, 1919

Hugli Anton, Lubecke Poull, *Filosofia sec XX*, vol I, Ed. All 2003

Moreau Pierre Francois, *History of Modern Philosophy*, New York, 1890

Zeller, *Outlines of the History of Greek Philosophy*, London, 1816

Zeller, *The Stoics, Epicureans and Sceptics*, London, 1892

Thilly, F. *History of Philosophy*, Oxford, 1998

Teodor Vidam, *Tritoriul Moralității*, Ed Argonaut, Cluj Napoca, 2014

Teodor Vidam, *Filosofia moralei încotro*, Ed Argonaut, Cluj-Napoca, 2014